

ADY ENDRE ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI I.

(Újságcikkek, tanulmányok. 1897–1901.) Akadémiai Kiadó, 1955., 560 l.

Akár a „teljes”, akár az ún. kritikai kiadás szempontjából tekintjük Ady műveinek utóéletét, viszonylag is kedvezőtlen és mindenképpen zavaros a kép. Klasszikusainknak korszerű, lehető tökéletes és teljes kiadása természetesen elsősorban az írókra vonatkozó anyaggyűjtésnek és kutatásoknak eredményein alapul, s csak az irodalomtudományak és a filológiai módszereknek fejlett fokán születhet meg. Sok függ azonban a kedvező korviszonyoktól és attól, akade az írónak olyan lelkes híve, hagyatékának olyan gondos sáfára, aki magát szívvel-lélekkel ennek az ügynek szenteli. Ady olvasóinak és rajongóinak hatalmas, egyre növekvő táborát nem elgátította ki köteteinek új meg új kiadása. Halála után egy évtizeddel, 1930-ban megjelentek Összes versei. A kiadások hitelességét Földessy Gyula személye biztosította, akit Ady megtett »poéta adminisztrátor«-ának, s aki valóban önfeláldozóan és hűséggel állította életét és tehetségét a költő életművének, Ady megismertetésének a szolgálatába. Ilyen kedvező körülmények közt is szinte csak a hivatalos irodalmi közvélemény ellenére hódított Ady Endre költészete. Az olvasók igényét nem lehetett tudomásul nem venni, s a kiadók az üzleti lehetőségeket sem akarták eldobni. A Horthy-korszak irodalompolitikája és kiadói programja megelégedett azonban a félmegoldással, a nagyközönség szerényebb igényeinek kielégítésével. Arra már nem méltatták Adyt, hogy a tudományos kutatás számára is alkalmas formában összegyűjtsék modern irodalmunk költősenijének egész életművét. A sok gyűjteményes és válogatott kötet mellett nem készült el Ady összes műveinek filológiai hűséggel és alaposítással megszerkesztett kritikai kiadása.

A felszabadulás után megszületett ennek terve is, most pedig maga a vállalkozás is megindult Ady prózai írásainak kiadásával. Az újságcikkek összegyűjtése — Ady hosszú és termékeny hírlapírói pályáját tekintve — nem csekély és nem is könnyű feladat. Ezt a munkát mégis el kell végezni, mert enélkül Ady írói arcának egyik fele árnyék-

ban marad, és a másik oldala, költészete sem világosodik meg teljesen. Az író életműve, munkássága még látszólagos külső tagoltsága ellenére, más-más tárgyú, egymástól elütő hangulatú, stílusú művekre és különféle műfajokra való megoszlásában is egyetlen szerves egész, mert ugyanabból az egyéniségből sarjad ki, s minden részét egybefogja az élményanyag váza, összekötik a szemléletmód idegszállai, és behálózza lüktetve a stílus vérkeringése. Az életmű részei tehát kiegészítik, megmagyarázzák, visszhangozzák egymást, s néha egy jelentéktelennek tetsző szó, egy rejtett mondat adja meg a nyitját valamelyik vitatott versnek. A művek egymásutánja, egymásba kapcsolódása tárja fel igazán, hitelesen az író emberi és művészi fejlődésének útját.

Ezért vártuk nemcsak az ismeretlennek szóló kíváncsisággal, hanem fontosságát megillető érdeklődéssel Ady Endre összes művei sorozatos kiadásának megindítójaként a próza első kötetét. Az a tény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezte és irányítja ezt a hatalmas vállalkozást, nemcsak Ady értékelésének döntő fordulata, költői helyének a hivatalos irodalomtudomány által való elismerése és az ellenséges múlt szándékos mulasztásának jóvátétele, hanem együttal annak a jele és bizonyítéka is, hogy amint a bevezetőben mondtuk, egyéb feltételek mellett kedvező korviszonyok szükségesek elsősorban ahhoz, hogy egy író műveinek teljes, kritikai kiadása megszülelessék. Ilyen kiadványoknak szép száma igazolja, hogy ma már irodalomtudományunk és könyvkiadásunk hivatalos irányító szervei érzik felelősségüket, és üzleti szempontoktól függetlenül vállalják kötelességüket mind klasszikusaink emlékének megbecsülése, mind a tudományos kutatás előbbre lendítése tekintetében.

A kötetet Földessy Gyula állította össze, szerkesztője Koczka Sándor. Anyagát Ady-nak a Szilágy, a Debreceni Főiskolai Lapok, a Debreceni Reggeli Újság, a Debreceni Hírlap és a Debrecen, majd a Szabadság c. (és elvétve egy-két más) nagyváradi lapban

1897-től 1901 májusáig megjelent 351 cikke (és a Függelék) alkotja. Hatalmas anyag, egy hivatott, sokoldalú, friss tollú, harcos újságíró gazdag és változatos termése, és egy eredeti, bátor egyéniség érdekes fejlődésképe. S mindez különös, szinte izgalmas varázst, jelentőséget kap, ha azzal a tudattal olvassuk most ezeket az írásokat, hogy e hol újságírói közhelyeket pergető, hol sajátos nyugtalansággal villódzó mondatokból, mintszürke bábból a szinpompás pillangó, néhány év múlva váratlanul felroppen az Új versek költője. Meglepió átváltozásának, eszmei és művészi fejlődésének titka a Még egyszer mutató hangú versein kívül itt lappang, e sárguló újságlapokról feltámasztott írások sorai közt.

Első cikkeiben Ady még többnyire a félig-meddig műkedvelő külső munkatárs irodalmiakodó hangján szólal meg, amikor azonban a Debreczeni Hírlapnál belekerül a mindennapos és »mindenes« újságírói munkába, egy-kettőre elsajátítja a vidéki lapoknak kialakult, sajátos hangját is. A feladatok és témák sokfélesége, változatosága, ha viszonylag szűk körben mozogva is, eleven kapcsolatba hozza a nagy alföldi város életével, de a várospolitika révén és vidéki lapoknak akkor jellemző országos, sőt külpolitikai érdeklődése folytán állandó tájékozódást szerez a tágabb világ dolgairól is. Született újságíró: szenvedélyesen figyel mindenre, jelentéktelen apróságokban is az élet egy darabkáját látja, tanulságait kutatja. Sok jelentéktelen, névtelen hírt, riportot, tudósítást is írt bizonyára, de jelzett vagy aláírt cikkeinek bizonyúsága szerint minden ügy csak ürügy, kiindulópont számára, hogy megjegyzéseket fűzve hozzá, messzebb nézzen, az összefüggéseket keresse és elvi szintre emelkedjen. Nemesnek, szentnek vallja hivatását, s mint egy középkori lovag, mindig kész, hogy harcba szálljon az igazságért, a jogtalanság ellen, hogy hirdesse az értelem, az emberiség és a szépség eszméjét az erőszak, babona, lelki sötétség uralma idején. Ha néha talán még bizonytalanul tájékozódik is a kor harcban álló, forrongó eszméi, nacionalizmus és szocializmus közt, határozottan, józanul s egyre harcosabb nyíltsággal áll a haladás pártján. Egyenes fejlődésének és tudatos választásának világos jelképe az, hogy mind Debrecenben, mind Váradon a konzervatív, kormánypárti laptól hamarosan átlép a haladó függetlenségi, ill. szabadelvű újság szerkesztésébe.

A kötet anyaga Ady Endre fejlődésének kutatói számára felbecsülhetetlen értékű új anyagot ad (Bóka László részben már hasznosította is könyvében). Éppen e prózai cikkek irodalomtörténeti jelentőségének és a kiadásukkal kapcsolatos sok probléma nehézségének tudatában szóljunk részlete-

sebben magáról a kiadás módszeréről, hogy néhány fontos tanulságot vonhassunk le a sorozat következő kötetének szerkesztésére vonatkozóan.

I. Az anyag összegyűjtése és kiválogatása

Az „Ady Endre összes prózai művei” cím már magában is jelzi a kiadói vállalkozás hatalmas méreteit s egyúttal a szerkesztők feladatának nehéz, bonyolult voltát és a rájuk háruló nem csekély felelősséget. Az Ady Endre költészete iránti nagy érdeklődés, életművének egyre növekvő megbecsülése és kutatása már a húszas évek elejétől kezdve arra készítette a kiadókat, hogy Ady prózájából is gyűjteményeket jelentessenek meg. (Az új Hellász. 1920. — Ady-könyv. 1924. — Levelek Párizsból. 1924. — Ha hív az acélhegyű ördög... Nagyvárad, 1927. — Jöslások Magyarországról. 1936. — A tegnapi Párizs. É. n. — Ady Endre novellái. 1939. — Valloások és tanulmányok. 1944. — Párizsban és Napfényországban. 1949. — A fekete lobogó. 1950. — Válogatott cikkei és tanulmányai. 1954.)

Ezek a gyűjtemények a válogató vagy az olvasóközönség szempontjaihoz igazodva csak egy-egy töredékét adták Ady prózai írásainak, s bár igen érdekesen és sok tekintetben tanulságosan egészítették ki, sőt világitották meg Ady költészetének képét, alkalmi vagy tárgy szerinti csoportosításukkal nem illeszkedtek szervesen életművébe, nem tükrözték eléggé fejlődésének útját, s inkább csak éreztették Ady prózai termésének hatalmas méreteit s jelentőségét egyéniségének, írói fejlődésének vizsgálatában és költészetének értelmezésében. Sajnos, éppen a magukban talán jelentéktelen ifjúkori írások sikkadtak el többnyire ezekben a válogatásokban, holott az Új versek Ady Endréjét megszőló varázslat titkát és megfejtését talán éppen ezek őrzik. Sok zavart okozott az is, hogy — bosszantó és felesleges kárpótlásul a hiányokért — némelyik cikk háromszornégyyszer is megjelent a különféle gyűjteményekben. Ady Endre nagysága, méltó megbecsülése és az irodalomtudomány igénye egyaránt nélkülözhetetlenül szükségessé tette már a teljes és lehetőleg kritikai kiadást.

El kell ismernünk e hatalmas arányú, nagyszerű vállalkozás nehézségeit. Ösztönzésül azonban elég tekintetbe vennünk annak a jelentőségét, hogy egyik legnagyobb írónknak ifjúkorától kezdve szinte minden leírt szavát megközelítő teljességben, hitelesen ismerjük — éppen újságírói működése folytán. És milyen gazdag termékenység tárul elénk! Az emberi és írói fejlődésnek kevés ilyen hű és tökéletes képe van, mint ez az életmű.

Bár Ady Endre kortársai, kezdő éveinek tanúi és életművének legjobb ismerői szerencsére még szép számmal itt élnek köztünk, a sokfélért író, többnyire mindenestül szereplő vidéki újságíró cikkeit nem könnyű össze-szedni. Kéziratok ebből az időből természetesen nem maradtak, hisz — mint maga írja — az újságíró munkája kérészetlenség, csak a mának szól. A gyűjtők tehát a vidéki szerkesztőségek és nyomdák kezdetlegesebb technikájával készült újságoknak gyakran megrongálódott vagy hiányos példányaira voltak utalva. De még itt is érheti meglepetés a kutatót. Sem az életrajzok, sem Gulyás Pál bibliográfiája nem tudott pl. arról, hogy Ady 1898 őszén munkatársa volt a Debreczeni Reggeli Újságnak. Szerencsés kéz nyomán bekerültek a kötetbe ott megjelölt írásai is. Arra int ez, hogy alaposabban át kellene nézni a 90-es évek végének minden debreceni lapját, mert még lappang bennük Ady-írás. Figyelmes munkával könnyű is összegyűjteni azokat, amelyeket igazi vagy írói névvel vagy valamelyik ismert betűrövidítéssel jegyez. (Nem teljes jegyzékük Gulyás bibliográfiájában, a Ványi-féle Magyar Irodalmi Lexikonban és Gulyás Pál Magyar írói álnév-lexikonában.)

A legtöbb nehézséget és problémát a névtelen és az ismeretlen jegyű, de Adyénak vélt vagy neki tulajdonítható cikkek okozzák. Itt a leg gondosabb körültekintésre, gyanakvó óvatosságra, minden irányú szövegkritikai elemzésre és a legszigorúbb ellenőrzésre van szükség. A hitelesség eldöntése vagy valószínűsítése csak maguknak az egykori lapoknak és a szerkesztési viszonyoknak alapos tanulmányozása alapján lehetséges. Ismerni kell a munkatársakat, névjeleiket, témáikat, stílusukat, azt, hogy ki, főként milyen rovatokba, milyen jellegű cikkeket írt. Az Ady-gyanús névtelen cikkek rovat-szerű helye a lapban sokszor már magában is támpont a döntéshez. Máskor a cikk előzményei, a vele kapcsolatos más közlemények vagy szerkesztőségi hírek és üzenetek vezetnek nyomra. A lap egésze zét kell tehát mindig figyelemmel kísérni. Az írói jegyekre vonatkozólag figyelembe kell venni azt, hogy változatosságuknak és elszaporodásuknak egyik fő oka az, hogy szorgalmas, sokoldalú vagy pl. vidéki lapnál többféle munkát is ellátó újságíró szinte hagyományos szokásból így leplezi a maga túltengő szereplését, és így sokasítja meg önmagát. A különféle írói jegyeknek, álneveknek születését rendszerint ez a szükség magyarázza. Kialakulásuk és használatuk azonban a lapon belül és az író gyakorlatában is többnyire állandó, szabályos rendszert alkot.

Egy teljesnek és kritikainak hirdetett kiadás nem mellőzhet kétségtelenül azonosítható Ady-cikkeket, de még kevésbé vehet

fel olyanokat, amelyek nyilvánvalóan vagy legalábbis minden valószínűség szerint nem tőle származnak. Az Összes prózai művek I. kötetében, sajnos, mindkét súlyos hiba előfordul, többször is. Ez arra a feladatra kényszeríti Ady-kutatóinkat, hogy egyrészt a gyűjtés teljességét a szóba jöhető lapok újra való átvizsgálásával ellenőrizzék és pótolják, másrészt pedig, hogy a kétes cikkek hitelességét felülvizsgálják, s a nem Adytól származókat a kiadvány anyagából töröljék. A bizonytalan, kétségtelenül el nem dönt-hető hitelességű vagy csak valószínűsíthető írásokat esetleges újabb kritériumok, bizonyítékok felbukknásáig, függelékben kellene közölni, az érvek és ellenérvek részletes egybevetésével. Alapos ellenőrző vizsgálatot kívánna a névtelen cikkek szerzősége a más lapokból történő nagyszámú átvételek miatt. Ismeretes, hogy a vidéki lapok cikkei gyakran ollóval és ragasztóval készülnek.

Az egész kötet anyagának, minden egyes cikknek kritikai megrostálására természetesen nem vállalkozhatunk, hiszen ez legalább annyi időt és munkát venne igénybe, mint magának a gyűjteménynek az összeállítása. A javított kiadás és a következő kötetekben hasznosítandó tanulságok érdekében megvizsgálunk néhány kétes vagy vitás esetet.

Ki kellett volna mindjárt hagyni a gyűjtemény első darabját, a Szerelmi tragédia c. jelentéktelen kis cikket, amelynek jó kétharmad része egyébként is egy pesti levélből vett idézet. Somogyi Endre küldte ezt a kis tudósítást Budapestről a Szilágyinak. Somogyi — becéző névén szintén Bandi — egy évvel Ady fölött járt a zilahi kollégiumba, VIII-os korában az önképzőkör ifjúsági vezetője, alelnöke és Adyval együtt szorgalmas munkatársa volt. (Vö. Kovalovszky Miklós: Ady Endre önképzőköri tag. 1943. 24.) Az érettségi után Budapestre ment az egyetemre, és onnan írta cikkeit a Szilágyba. Arra, hogy a (-di) jegy is az övé, a Szilágy számainak átnézése világos feleletet és bizonyítékot ad. Az 1897. évi 6. sz. (febr. 7.), ahol a Szerelmi tragédia c. cikk megjelent, a Szerkesztő postájában Yda jelisére közöl egy rövid üzenetet. Tudjuk, hogy ez Adynak első és hosszú ideig használt anagramja, valószínűtlen, sőt furcsa volna tehát, hogy ugyanabban a lapban más-más betűjeggyel közlik a cikkét és a neki szóló üzenetet. A személykülönbség nyilvánvalóan abból is, hogy a 9. sz-ban Yda és -di jelisére külön-külön szerkesztői üzenet olvasható. Ady a 28. sz-tól (júl. 11.) kezdve használja a tréfás Adieu Bandi álnevet (valószínűleg a Zsóká-tól és a diákkori szerelemtől való búcsúzásra célozva). Mivel a lapnak van egy Bandi álnevű munkatársa is (Somogyi), egy tájékoztatlan és kíváncsi olvasó kérdésére a 31. sz. szerkesztői postája felel: „Bandi” és „Adieu

Bandi" (Ida [így!] nem egy személy; az budapesti, ez debreceni munkatársunk. (Ady — mint tudjuk — 1897. első felében a debreceni jogakadémia hallgatója.) Hogy a *Bandi* és a *-di* jegyű munkatárs azonos személy, a következő adatból derül ki. A 48. sz.-ban (nov. 21.) *-di* jelígre ezt az üzenetet küldi a szerkesztő: „Ez is jó, de hol van a tárcza arról a szoborról? Azt várjuk.” (Az „ez is jó” bírálatra méltatott írás, egy fővárosi tárgyú novella, Pollák úr címmel és *Bandi* (budapesti munkatárs!) aláírással a 49. sz.-ban jelent meg. A szoborról várt cikk megérkezését az 51. sz.-ban (dec. 12.) nyugtázza a szerkesztő *-di*-nek: „A rég várt tárcát megkaptam, de elap zártakor s így csak a jövő számban jöhet.” Az ígért ellenére azonban csak az 53. sz.-ban (dec. 25.) közli a Szilágyi A mi szobrunk c. tárcát. Tárgya egy Budapesten, 1897. dec. 8-áról keltezett interjú Fadrusz Jánossal, a zilahi Wesselényi-szobor alkotójával. A *-di*-től érkezett tárcacikk aláírása: *Bandi*. Ez a *Bandi* pedig Somogyi Endre. Ő az, aki vitába száll a Szilágyiban Adyának A tárcatárgyakról c. „modernség”-ellenes cikkével. Ady válasza (Egy levél. Szilágyi. 1898. máj. 8.) meg is nevezi őt. A *-di* tehát a *Bandi* név végződése ugyan, de nem az Ady *Bandi*-é.

Negatív bizonyítékul megemlíthjük azt a természetes szokást, hogy ugyanazon lapban egy időben nyilván nem használ két munkatárs azonos álnevet vagy betűjegyet. Ezért különbözteti meg magát a Szilágyiban *Banditól* a később megszólaló *Adieu Bandi*. A debreceni lapokban, úgy látszik, nem volt hasonló zavaró név-egyezés vagy hasonlóság, ezért Ady bátran használhatta a *-di* jegyet (a *Bandi* név végződését), de csak elvétve élt vele régebbi, már kialakult és megszokott névjelzései (*Adieu Bandi*, *Yda*, *A. E.*, *Dyb* stb.) mellett. Debreceni korszakában mindössze két — hangjuk és formájuk alapján is valóban neki tulajdonítható — írás alatt használja a *-di* jegyet. Az első az októberi gyásznapra emlékeztető Feledjetek!... c. aktuális verse (Debreczen, 1899. okt. 4.), a másik A víz és a szesz c. gúnyos cikke (Uo., 1899. okt. 26.). A verset a Rövid dalok c. gyűjtemény is fölveszi, Kardos is Adyének mondja (A huszonegyéves Ady Endre. 1922. 67.).

A tévesen Adyának tulajdonított *-di* egy másik tévedést is szült. Az 1899. júl. 19-i, 120. sz. cikk (Levelek. A modern irodalmi kis katedrál.) *bi*. aláírásáról azt olvassuk a jegyzetben, hogy „nyilván sajtóhiba „*di*” helyett.” Sajtóhibáról szó sem lehet. Mint Ady Lajos is megírja (71—2), a „mindenes” belmunkatársak végezték a lap szedésének korrektúráját is. Ady figyelmét nem kerülhette el tehát a *-di* helyett álló „hibás”

bi. jegy. Másodszor, és ez a döntő bizonyíték: ugyanezt a *bi*. jegyet találjuk a Debreczennek néhány nappal korábbi, júl. 15-i és 17-i számában, az előbbivel azonos című és hasonló humoros-szatirikus cikke alatt is. A három összetartozó cikkből álló sorozat hitelességének valószínűsítése vagy kétségének eldöntése részletes elemzést, vizsgálatot kíván. Formájuk, stílusuk Adyra vall, másutt azonban nem használja soha a *bi*. (a *bandi* kezdős és végbetűje?) jegyet. Itt talán kényszerből, jobb híján választotta. A júl. 15-i számban ugyanis ezen kívül még 3—4 jelzett írása jelent meg (*A-y E-e*, *Dyb*, *Y* és talán *Idem* jellel), illendőnek tartotta tehát így leplezni a maga szinte tolakodó termékenységet. A három *bi*. jegyű cikket egyébként Szenes Béla (Az ifjú Ady Endre. 1913. 9.) és Kardos is Adyének tekinti (59—60).

A *Bandi* írói név, melyet a debreceni lapokban szintén használ Ady vagy négy cikk és főként sok aktuális vers szerzői jegyeként, arra készítette a kötet gyűjtőit, hogy a nyilván a név kezdőbetűjének vélt *B*. jelű cikkeket is Adyének tekintsék. Ilyen mindössze három van az anyagban. Az első még a Debreczeni Hírlap Egyről-másról rovatában jelent meg (1899. márc. 23.). A rovatba a különféle írói jegyet használó Adyn kívül mások is írtak. Elképzelhető, hogy Ady egyszer valamilyen okból, de talán csak ötletből vagy szeszélyből a *B*. jegyet használta; a cikk jellegzetességei egyébként rá vallanak.

A másik két *B*. jelű írás már a Debreczenben jelent meg (Tiszta választás. 1899. júl. 22. — Katonatisztek fizetés-javítása. okt. 18.). E cikkek Adyának tulajdonított szerzőségét több okból is kétségbe kell vonnunk.

Ady a debreceni lapokban — egy-két kivétellel a Debreczenben — mintegy 20 politikai tárgyú vagy közéleti vonatkozású cikket írt, köztük néhány vezércikket is. Ezeket Ady mindig vagy teljes nevével, vagy pedig személyére világosan utaló rövidítésekkel jegyzi (*A-y E-e*, *A. E.*, *ae.*, *A.*). Más jellegű: színházi, lírai, humoros vagy tárcacikkeinek és aktuális strófáinak aláírásául gyakran használja az *Adybandi*, *Dybandi*, *Dyb*, *Adieu Bandi* vagy egyszerűen csak *Bandi* jelzést. Nem fordul azonban elő, hogy komoly, politikai cikk alá keresztnevének becéző alakját írja. Az is valószínűtlen tehát, hogy a *Bandi* név kezdőbetűjét használja ilyen esetekben rövidítésként. Annak a föltevésnek sincs semmi alapja, hogy talán túlságosan kényes tárgyú vagy nagyon is merész hangú cikkeiben a kevésbé átlátszó *B*. jel alá rejtőzik, hiszen ezeknél sokkal harciasabb és bátrabb hangú cikkeit teljes nevével vagy ismert betűjegyeivel közölte.

Gyanúkat, hogy a Debreczen 1899-i évfolyamából között két *B.* jegyű cikk nem Ady, szinte bizonyossággal erősíti az, hogy az 1900-i évfolyamban is van két ugyanilyen jelzésű, szintén politikai tárgyú és hasonló hangú, stílusú vezércikk: *Osztirák jóindulat* (78. sz., ápr. 21.), *A munkanélkül levők* (178. sz., szept. 13.). Az egyetlen eltérés az, hogy a betűjegy a cikkek élén áll zárójelben: (*B.*). Ez a változat nem ritka, s rendszerint olyankor használja a cikkíró, ha mintegy a lap, a szerkesztőség nézeteit fejezvé ki, a maga személyét és szerzőségét ilyen módon szinte beleolvastja a szövegbe. Hogy a két évfolyam *B.* jegyű munkatársa azonos, az több, mint valószínű. A lap nem ad hírt semmiféle szerkesztőségi változásról ebben az időben, kivéve Ady távozását. Őt pedig 1900-ban úgy leköti új munkája a nagyváradi Szabadságnál, hogy bár másodközlésként 1900-ban és később is több verse, novellája és tárcája jelenik meg Debreczenben, arra semmi esetre nem vállalkozhatott, hogy vezércikket írjon régi lapjának.

Ezek a tárgyi ellenérvek. De beszédesek maguk a kérdéses cikkek is. A hiteles Ady-írások mellett első olvasásra is feltűnik szerkezeti és stílusbeli, nyelvhasználati különbségük. Ady cikkeinek egyik jellegzetesége az erős tagoltság, a sok rövid bekezdés, egymásra épülő gondolatmenetüknek lépcsőzetes jellegét és fordulatoságát mutató. Ugyanez a lüktető elevenség jellemzi mondatainak stílusát is. Szóhasználata egyéni, gyakran eredetiségre, újszerűsége törekvő, de mondat szerkesztése, mondatainak hol szaggatottan rövid, hol nekilödulő ritmusa az előző természetességét és közvetlenségét mintázza. Ady kedveli a finom, de csípős gúnyt és a váratlan, meglepő ötleteket, oldalvágásokat. Szatirikus érzéke, csúfodáros hajlama nemcsak időszerű strófaiban érvényesül, hanem cikkeiben is. Mondatait szereti kiélezni, cikkeit csattanóval zárni. Mindez sajátos, hamar felismerhető színt, jelleget ad már korai újságcikkeinek is; sok rövid, tárgyában mindennapi, jelentéktelen írása is egyéniségét tükrözi. Az írásjelek használata, a mondatok, bekezdések élén és végén álló... és a gyakori ! is jellemző rá.

Ezzel szemben a *B.* jelű cikkek stílusa más jellegű, hangjuk nem egy 21–22 éves fiatalemberé, aki a vidéki újságírás hagyományain növekedve is a maga egyéniségének érvényesítésére tör, s bontakozó és hittelt érzett tehetségének sugallatára ír. Ezeknek a cikkeknek szélesebb, kiegyensúlyozottabb tagolású szakaszai, összetett, néha bonyolult, szinte kényelmesen terjedő mondatai, higgadt, szinte tárgyilagos ellenzéki hangja, a politikai, közéleti és újságírói nyelv meg-

szokott fordulatainak és közhelyeinek használata, a hivatalos ízü, jogászi színezetű, néha idegenszerű kifejezés mód egy idősebb, a közéletben és a napi politikában járatos, az újságírás kitaposott útján járó szerzőre vallanak. Hogy ki lehetett, csak találgathatjuk, de ebben bő a választék. A *B.* föltehetően a családnév kezdőbetűje, számba jöhet tehát esetleg Bartha Mór, a lap felelős szerkesztője is, bár ő következetesen — *a* — *r* jegyet használta, valamint dr. Benedek János, a függetlenségi párt egyik debreceni vezetője, a lap régi munkatársa, később pedig felelős, majd főszerkesztője, továbbá a lap gyakori cikkírója, dr. Bakonyi Samu ügyvéd, azonkívül Barabás Béla függetlenségi képviselő, Dr. Bartha Béla újságíró, a lap későbbi munkatársa. Más lehetőségek után is nyomozhatnánk — a Debreczen 1899. évi munkatársainak névsorát, sajnos, nem tudtuk pontosan felderíteni — de a kérdésnek ez az oldala mellékes. Az Adynak tulajdonított cikkek szerzőségét illetően ez esetben számunkra csak a negatívum fontos.

A jellegzetes, egyéni hang hiánya mellett mint nem Ady-ra való ismertetőjeleket, megemlíthetünk néhány filológiai jellegű, nyelvtani és szóhasználati sajátosságot (teljes értékű bizonyítás természetesen csak az egész kötet anyagának szótári, nyelvi és helyesírási feldolgozásával lehetséges). Feltűnő pl., hogy Adynak 1899-ben megjelent mintegy 20 politikai cikkében mindig a *mikor* (*amikor*) időhatározói kötőszót használja, a két *B.* jelű cikkben pedig egy *mikor*-ral szemben négy *midőn* fordul elő. Hasonlóképpen következetesen használja Ady az említett politikai cikkekben az *ilyen*, *olyan* mutatónévmást, az 1899-i két *B.* jegyű cikkben pedig a rövid *ily*, *oly* alak uralkodik (öt eset). Ady *ki* vonatkozó és az *a*, *ez a* mutató névmást szeret használni, *B.* pedig az *aki*, *ezen*, *azon* és *e* névmást kedveli.

Nehezebb a helyesírás alapján való összevetés. Egységes szabályzat híján sok a következetlenség a szavak írásmódjában, gyakori az eltérés az egyes cikkírók helyesírásában. Ezt még megerősítette esetleg a szedők egyéni önkénye. Tekintettel azonban arra, hogy a belső munkatársak, s így Ady is, maguk korigálták cikkeiket, egyéni helyesírásuk nagyjában állandó sajátosságokat mutat. A névtelen vagy kétes hitelességű cikkek eltérő írásmódja tehát legalább is gyanús. A 117. sz. cikkben pl. Ady a *kormányelnök* szót kötőjellel írja, az egy héttel később megjelent, *B.* jegyű 121. sz. cikkben pedig a *kormányelnöki* szót egybeírva olvassuk. Ugyanott a *dákó román* két szóba van írva, a 123. sz., két nappal későbbi Ady-cikkben pedig kétszer *dákó-román*, egyszer *dákóromán* olvasható. A 143. sz., Katonatisztek fizetés-javítása c. cikkben a *B.* jegyű cikkíró nem

hivatkozik Thury Zoltán Katonák c. drámájára, amelyet néhány hónappal azelőtt viharos érdeklődés közepette mutattak be Debrecenben, s amelynek tárgya éppen a katonatisztek anyagi helyzete. Ady háromszor írt bírálatot, ill. ismertetést a darabról, cikkeiben pedig sokszor említi, mivel Thury bátor tehetségét igen nagyra becsülte. Ha a szóban forgó cikk Adyé volna, nehezen képzelhető, hogy mellőzte volna a Katonák-ravaló, oly kínálkozó hivatkozást.

Ellenérvekkel és bizonyítékokkal talán lehet védeni és megokolni e cikkeknek Ady művei közé való felvételét. Ezt azonban a szerkesztők meg sem kísérelik. Ha gondoltak volna rá, nyilván megmagyaráznák azt is, miért nem vették fel a gyűjteménybe az 1899 nyarán ugyancsak a Debreczenben megjelent, B.-vel jegyzett másik két cikket: Nemzeti érzület (jún. 14.), Következetlenség (jún. 20.). Az első szintén belpolitikai tárgyú, a második pedig egy debreceni református iskolaszéki ügyről szól, tehát a helyi viszonyokban való alapos járatosságot tesz fel. Ezeket is ugyanolyan joggal lehetett volna Adynak tulajdonítani, mint a másik kettőt. Hogy miért hagyták ki őket, elnézésből vagy valamilyen megfontolásból-e, nem tudjuk; így csak következtelésre vagy felületes-ségre gondolhatunk. Az 1900-i évfolyamban levő (B.) jegyű vezércikkeket nyilván azért nem vették figyelembe, mert ott már nem is kerestek Ady-írásokat.

Több kétes debreceni cikk közül még egyre vonatkozólag fejtjük ki aggályunkat. 1899. máj. 29-én jelent meg a Debreczenben *Debreceni gyulai pál* aláírással A fővárosi kritika c. cikk (98. sz.), amely a pesti lapoknak és kritikásoknak egy baklövését állítja pellengérré. (Az aláírás kötetbeli tipográfiaja helytelen: a *Debreceni* szó a lapban nem csupa nagybetűből áll, hanem ugyanolyan, csak nagyobb kövér betűből van szedve, mint a *gyulai pál*.) A tárgy szinte kínálkozik, hogy Ady szabadjára engedje csúfondároskodását, gúnyos élű szatirikus hajlamát. A cikk ezzel szemben egy esetnek bőbeszédű, szinte higgadtan tárgyilagos előadása, egy-két gúnyoros ötlet félmondatával soványan megtűzdelve. A cikk modora, hangja tehát nem Adyra vall. Kimért tagolása, terjengős, néha nehézkes mondatzövése is ellentétben áll Adynak szagattott, belső feszültségtől lüktető előadásmódjával. Nyelvi sajátágai közül Adytól idegen pl. az *azon, ezen* és az *e* mutató névmásnak s a *midőn* határozószónak választékoskodó-hivatalos használata. Szokatlan Adynál az olyan klasszikus zárómondat, mint itt a meglehetősen erőfítetetlen alkalmazott catói mondas; a lap más munkatársainak írásaiban gyakran találunk ilyesféle, ehhez hasonló befejezést (l. pl. a 121. sz., B. jegyű cikkben). És végül:

talány, hogy miért választotta volna Ady aláírásul a *Debreceni gyulai pál* nevet, mikor kezdettől fogva csipkelődő gúnnyal és hatalmaskodó szerepének, erőszakosságának szóló ellenszenvvel említi cikkeiben a harcias kis öregurat. A szokatlan név ötletét talán az adhatta, hogy a XVII. sz. végén élt a cívis-városban egy Debreceni Ember Pál nevű neves református egyházi író. Róla azonban Ady aligha tudhatott. Ez a feltűnő névanalógia meg a cikknek a helyi viszonyok alapos ismeretére valló adatai benszülött debreceni szerzőre utalnak.

*

Ady nagyváradi működésének első korszakában, a Szabadságba írt cikkek alatt sokkal kevesebb gondot okoznak az álnevek és betűjegyek. Ady akkorára már megállapodik használatukban, és teljes neve mellett — legalább is a kötetben közölt cikkek alatt — többnyire csak az A. E. és az ae. rövidítéssel meg a már ismert *Dyb* aláírással él, az utóbbival főként aktuális strófáinak és eleinte a Hétről-hétre rovat csevegő hangú cikkeinek vagy más, kevésbé komoly tárgyú írásainak jelzésére. Más jegyű cikkeket a gyűjtemény alig tartalmaz. Ebből a szempontból tehát könnyű volt az anyag összegyűjtése. Annál alaposabb körültekintést és mérlegelést kíván a névtelenül megjelent Ady-cikkek azonosítása; 1900 őszétől kezdve ezek mind sűrűbben tűnnek fel a kötetben. Jórészt nyilván annak a jele ez, hogy Adyt egyre jobban feszélyezte Tiszáék házi lapjának, a szabadelví, de kormánypárti Szabadságnak sok megkötöttsége, s mindinkább elidegenedik tőle. Szerkesztőjével összeütközésbe kerül nézetei miatt, merészebb cikkeket más lapokban közli. Bár a másodrangú rovatokba szorítva is szorgalmas munkatárs marad, tartózkodik attól, hogy neve sokszor feltűnjön a lapban, amelynek irányával már aligha azonosította magát. Ady névtelenségbe húzódása azonban a kutató számára sok veszélyt rejt, tévedések forrása lehet. Ezért az anyagnak ezt a részét éles kritikával kell majd számba venni.

Mind a debreceni, mind a váradi lapok hírei és tudósításai közt is számtalanszor találkozunk az olvasó Ady írásaival, anélkül természetesen, hogy felismerjék. A mindennapi, sablonos újságírói munkának ezeket a termékeit szinte lehetetlen személyhez kötni, kiemelni a névtelenségből. E próbálkozásnak egyébként sem volna sok értelme Ady életművének és fejlődésének szempontjából, mert a cikkeknek tárgya jelentéktelen, stílusukat, nyelvéket a megszokott újságírói fordulatok, közhelyek jellemzik, tehát hiányzik belőlük minden egyéni, éppen maga az író, akinek útját kutatjuk.

A Szabadság-beli névtelen cikkek nagy tömege mindenestre némi aggályt ébreszt az olvasóban, hogy a kötet összeállítói eléggé megvizsgálták és megfontolták-e minden darab fölvételét. Komlós Aladár (Észrevételek az „Ady: Összes prózai Művek I.”-hez. Művelt Nép 1955. aug. 14.) ki is fejezi erős kételyét a névtelen cikkek jó részének hitelessége iránt, s egy-két példát részletesebben említ is. Gyanúja jogosnak látszik ezekben az esetekben. Földessy hangsúlyozza válaszában (Uo. aug. 21.) az ellenőrzés aggályos alaposságát, és hogy az esetleges tévedések lehetősége minimális, mindössze két-három nem Adytól származó cikk lehet az egész kötetben. Ezt a számot néhányal, sajnos, megszoríthatjuk.

A Szabadságból vett anyagba bekerült, nem Adytól származó cikkek egyik forrása a vasárnaponkénti Hétről-hétre rovat. Ennek állandó írója 1900 májusáig Nagy Endre volt. Bár a hét eseményeihez fűzött megjegyzéseit hétről hétre névtelenül rója, olvasói bizonyára tudták, ki a rovat gazdája. Azonban ő is leleplezi magát, amikor 1900. máj. 20-án Búcsúzkodás a heti krónikától c. humoros versben tudtul adja, hogy megváltik rovatától. A következő vasárnap, máj. 27-én már Ady írja a Hétről-hétre megjegyzéseit, bevezető soraiban utalva arra, hogy a krónikás tolla gazdát cserélt. A változásra felhívja a figyelmet az is, hogy a cikk nem névtelen, mint addig, hanem ott van alatta az új rovatvezető betűjegye: *Dyb.* Egy hónapon át, öt ízben használja ezt az aláírást Ady, majd — miután az olvasók tudomásul vehették a rovat új írójának személyét —, visszavonul ő is a névtelenségbe. Ezután, 1901 májusáig a kötet szerint mindössze négyszer írja csak ki a rovat végére a *Dyb* jelet, amellyel 1900. május 27-e előtt sohasem találkozunk ezen a helyen, mivel addig a rovatot Nagy Endre írta. Törölni kell tehát az Adynak tulajdonított névtelen cikkek sorából az 1900. jan. 28-i és a febr. 11-i Hétről-hétre rovatban megjelent írásokat. Az első egyébként is tipográfiai csalódás folytán került be a kötetbe. A jan. 28-i Hétről-hétre rovat névtelen cikke után ugyanis külön címmel egy másik áll: Dicsérnek bennünket. Ennek szerzőjét az *ae.* betűjegy jelöli. A gyűjtő ezt a jegyet tévesen mindkét cikkre vonatkoztatta, s egy kalap alá véve őket, a Nagy Endre rovatcikkét is Adyra ruházta. A csalóka látszatot a kötetbeli közlés módja is megerősíti, mert indokolatlanul megfordítja a két cikk sorrendjét. — A febr. 11-i Hétről-hétre cikke nyilván csak „érzés” alapján vették fel az Ady-írásközé, holott a rovat állandó írója Nagy Endre, s nemcsak cikkeinek könnyed, csevegő hangja mutatja a későbbi híres konferansziét, de egyes rész-

letek, adatok is rá utalnak, nem pedig Adyra. Pl. 235. l.: „fölhagytam a bohém étellel”; „jobban érdekel a kalikó-bál és a Csarnok-estély, mint száz háború” (Ady még egy hónapja sincs ekkor Váradon, ismeretségei nincsenek, és egyébként sem vett részt soha a város ún. társadalmi életében); 236. l.: lelkes szavak a tánc gyönyöréről (holott Ady tudvalevőleg nem táncolt); 240. l.: „a finom szivarokat, a keleti szőnyegeket, a pezsgőt végtelenül szeretem” (nem Adyra valló igények); „találgatják, hogy miért hagyományoztam az egyik testvéremnek annyit és a másiknak csak annyit” (Adynak csak egy testvére volt); 241. l.: az izr. nőegylet estélyén Ady aligha mulatott, Nagy Endre ellenben váradai nevelkedése, ismeretsége és rokonsága révén otthonosan mozgott az ottani polgári körökben; stb. (Vö.: Nagy E.: Egy város regénye. Újság 1936. dec. — 1937. ápr.)

Vannak természetesen a cikkekben Adyra vonatkoztatható részletek is, pl. 236. l.: a szegény jogászgyerekekre való utalás (Ady azonban ekkor már voltaképpen szakított a jogászsággal, bár Váradon még egyszer is utóljára beiratkozott a jogakadémiára, de ennél tovább nem jutott; Nagy Endre ellenben az újságírás mellett a jogot is végezte); 242. l.: a párbajozásról szóló elítélő szakasz; bár Ady sem vonta ki magát a kor ostoba társadalmi hóbortja és kényszere alól.

Féltrevezető lehet némiképp a cikkek hangjában itt-ott megcsendülő hasonlóság; ez részben a krocki műfajának velejárója, másrészt pedig elkerülhetetlen, hogy fiatal, írói becsvágyú újságírók, akik együtt dolgoznak, napról napra egymás írásait olvassák, s egyébként is szoros barátság fűzi össze őket, ne hassanak egymásra stílus tekintetében. Ha az aláírást nem nézzük, Ady, Bíró Lajos és Nagy Endre cikkei néha bizony alig tudjuk megkülönböztetni. A Szabadság névtelen anyagát tehát csak igen óvatosan lett volna szabad felhasználni. Különösen a sok sablonos, jelentéktelen színházi kritikát kell tüzetes stíluselemzéssel megrostálni. A 347. sz. (f. m.) jelzésű cikknek Adyra ruházását a jegyzet semmiképpen sem tudja megokolni. Miért választotta volna Ady ezt a betűjegyet? A cikk egész hangja egyébként is kiáltón más szerzőre vall. Egyébként a Debreczen egyik munkatársa, Farkas Mihály használta ezt a betűjegyet. Mivel a váradai és debreceni lapok gyakran közlik egymás munkatársainak cikkei, talán itt is ilyen vendégszereplésről van szó.

Kíváncos volna a kötet felölelte korszak egész anyagának kritikai átvizsgálása; sajnos, nincs rá módunk és itt terünk sem. Néhány ellenőrző próbával azonban rámutatunk az anyag kiegészítésének lehetőségire.

Ady — eddigi életrajzi adatai szerint — a Debreczeni Ellenőrnél kezdte gyakornokként újságírói pályáját. Mint kezdőnek, verseken kívül más jelzett cikke nem jelent meg ugyan a lapban, de nagyon valószínű, hogy az 1898. szeptember—december közti időszakban több kisebb, névtelen írása rejtőzik a lap anyagában. Lehetőségeként, további alapos elemzés végett megemlíjtük a következőket: szept. 3.: Szeptember (kis lírai cikk a hírek közt); 5.: Hír a diákegyesületi választások korteskedéséről; 7.: Utolsó rózsák (lírai cikk); okt. 11.: Hír az ifjúsági irodalmi társulat választásairól; 18.: Hír a főiskolai életről, a többi közt Ady önképzőkori szerepléséről; nov. 10.: Kód c. lírai cikkecske a hírek közt; dec. 17.: Lex Heinze c. humoreszk (Vö. későbbi bökversét: Lex Heinze. Röv. dal. 59.)

Adynak a Debreczeni Ellenőrnél való pályakezdését erősen kérdésessé, sőt talányossá teszi az a tény, amely a kiadvány egyik meglepő újdonsága, hogy ugyanabban az időszakban (1898. szept.—dec.), amikor — eddigi tudomásunk szerint — Ady a Debreczeni Ellenőr voltöntörje, rendszeresen dolgozik a Debreczeni Reggeli Újságra, az aláírt és jelzett cikkek sorának kétségbevonhatatlan tanúsága szerint, a Debreczeni Ellenőrben pedig egyetlen kétségtelenül neki tulajdonítható írás sem versen kívül. Tévednek az eddigi életrajzírók, és Ady pályakezdését valójában a Debreczeni Reggeli Újsághoz kell kapcsolnunk? A kötet a cikkek közlésén kívül semmiféle magyarázatot nem ad erre az eddig ismeretlen tényre.

A Debreczeni Hírlap 1899. január—áprilisi számaiban megjelent, nyilvánvalóan vagy nagy valószínűséggel Adynak tulajdonítható prózai írásokkal is kiegészíthetjük a gyűjteményt. Jan. 6-án az ipartestület jegyző-választó gyűléséről számol be egy S. B. A. E jegyű, egyébként sablonos cikk. Nyilván a két kebelbarát, Sipos Béla és Ady Endre közösen írta. Vagy talán csak tréfából jegyezték így a cikket? — Jan. 12.: Fenyéri és a rendőrállam. Névtelen humoros cikk, de tárgya és hangja Adyra vall. — 21.: Nevető napsugarak. Lírai cikk. Vö. Napsugár-satyrok. 139. sz. — 31.: Ady szerkesztői üzenete Kíváncsi jelíge. Ha a kötetbe felvették ezt a romantikus üzenetváltást, legyen teljes a sor; éppen az említett üzenetben kér Ady módot a poste restante levelezésre. — Febr. 6.: (A.) jelű, talán Adytól eredő bírálat a Színház rovatban Ujlaki Antal debreceni hírlapírónak Nazerénusok c. népszínművéről. A darabról később humorizáló megjegyzések olvashatók a debreceni írókat bemutató bi. jelű tréfás cikkben, amely valószínűleg Adyé (120. sz.).

— 14.: A Színház rovat névtelen bírálat a Gyurkovics-leányokról. Ugyanabban a számban (Egyről-másról rovat) Ady néhány tréfás megjegyzést fűz az előző esti előadás-hoz. Valószínű tehát, hogy ő írta a színikritikát is. — 17.: Finale. Farsangi elmélkedés. Erősen Adyra emlékeztet.

A Debreczen c. lapból, amelyhez Ady első újságírói korszakának leghosszabb szakasza kapcsolódik, a gyűjtés aránylag teljes, de néhány valószínűsíthető névtelen Ady-cikkre — a már említett, tévedésből vagy következetlenségből kihagyott cikkeken kívül — felhívjuk a figyelmet:

Az 1899. jún. 7-i szám Thury Zoltán Katonák c. darabjával kapcsolatos névtelen cikket közöl a Hírek közt. Ady még a Debreczeni Hírlapban, az év jan. 7-én ír először Thuryról, a bátor tehetségnek szóló lelkes elismeréssel, s attól kezdve sokszor felbukkan írásaiban Thury neve. Mivel Ady gyakran visszatér egy-egy fontosnak érzett gondolatára, kedvelt vagy izgató témájára, ezt a kis hírt is neki tulajdoníthatjuk, annál is inkább, mivel stílusa erősen gyanús rá.

Júl. 15-én a Debreczen felelős szerkesztője, Bartha Mór, hat hetes nyári szabadságra ment. Ezalatt, tehát augusztus végéig Adyra nehezedik a lap összeállításának fő gondja. Termékenységét a szükség még fokozza, s különféle álnevek, betűjegyek mögé bújva tömi írásaival a lapot. Ady Lajos is említi, hogy a nyári szünetben meglátogatta bátyját Debreczenben, s maga is segített neki az összetörlődő szerkesztőségi munkában (Ady Endre 1923. 72.).

Ebből az időszakból tehát a lap anyagának legnagyobb része Ady-gyanús.

Mindjárt a júl. 15-i számban *Idem* aláírással Tóth András szobrászról, Tóth Árpád édesapjáról olvashatunk egy kis cikket (Egy debreceni műteremben). Ismervén a fiatal Ady barátságát és ragaszkodó tiszteletét a debreceni művész iránt (nála tölti az András-napot is), nagyon is valószínű, hogy a kis cikket Ady írta. (Vö.: Debreczen 1890. nov. 30.; Kardos 71.; Tóth Árpád: Ady Endre.) Az *Idem* álnév ötlete talán a már korábban használt *Yda* anagramához kapcsolódik, bár a kor sajtójában elég gyakori. A nagyváradi Szabadságban is vannak Ady éveiből *Idem* jelű aktuális versek. Ezeket Földessy magától értődően föl is vette a Rövid dalok c. gyűjteménybe.

Nagyon Adyra vall az okt. 7-i számban megjelent névtelen cikk (A tegnapi gyásznap) és az okt. 11-i szám egyik híre: Ha a király Aradra jött volna. Ezeknek az írásoknak sajátos hangja, fiatalos bátorsága is figyelmet érdemel a hitelesség szempontjából. — Nov. 14.: Díjnokék. Erősen Ady-gyanús.

*

A nagyváradai Szabadság szerkesztőségében Ady új erővel veti magát a munkába. Jelzett cikkei mellett azonban 1900 második felétől fogva — mint már említettük — egyre több a kötetben a neki tulajdonított névtelen írás. Ez fokozott óvatosságra int egyrészt a cikkek felvételében, másrészt azonban — megfelelő mérlegeléssel — a gyűjtemény anyagának további bővítését is lehetővé, sőt szükségessé teszi.

Valószínű, hogy Ady váradai újságíróskodásának már legelső szakaszából is egy sor kisebb névtelen cikkét lehet valószínűsíteni, részben hangjuk, stílusuk, részben pedig tárgyi kapcsolatuk, más, hiteles Ady-írásokkal való összefüggésük révén. Így pl. mindjárt az 1900. jan. 3-i számban, amely Adynak a szerkesztőségbe való belépéséről ad hírt, van egy kis tudósítás Kury Klára és Miss Mary Haltón harcáról. A helyi viszonyokkal még ismeretlen fiatal újságíró, hogy máris hasznosítsa magát, a pesti primadonna-háborúságról számol be, másnap pedig humoros verset ír róla (Miss Mary és Miss Klára. Röv. dal. 49.) Jan. 4-én a váradai interurbán telefon megnyitására jelenik meg a lapban egy kis hír. Lehet, hogy Ady fogalmazása, mert két nap múlva versben is ünnepli a nevezetes eseményt. (Dal az interurbán telefonról. Röv. dal. 51.) Ahogy fokozatosan beleilleszkedik a váradai viszonyokba, egyre szorgalmasabban vesz részt a lap munkájában. Ady-írások lehetőségére hívjuk fel a figyelmet pl. a következő kisebb-nagyobb névtelen, jelzetlen cikkekben: jan. 13.: A svindlér. — 14.: Kibicek veszedelme. — 17.: Apa és fiú. — 20.: A reputáció. — 21.: Kubelik. Adynak Szabadság-beli legelső cikke is Kubelikről szól. (Vö. továbbá márc. 11.: A szerelmes hegedős. Röv. dal. 70.) Ebbe a sorba tartozik talán egy debreceni vonatkozású hír is: A várva várt Kubelik. (febr. 9.) A kedvelt témákra való visszatérés jellemző ugyanis Adyra. — Jan. 23.: A kikapós patikárius (Debrecenben kétszer is ír Ady a népszerű bohózatról. 30., 38. sz.) — Elzüllött ekzisztencia. (Egy szilágysági úri család tagjáról; helyi vonatkozása alapján valószínűleg Ady írta). — 27.: A debreceni diáknóták. — Febr. 2.: Nézetem a női toalettéről. — Duellumok. — 4.: A vak hegedős. (A Bodega-beli Gyula cigányról, Ady váradai éjszakáinak kedves muzsikusról.) — 28.: A zenekedvelők tréfás estélye. (Nagy Endre szerepléséről.) — Márc. 4.: A kereskedő ifjak estélye. — 30.: Két öngyilkos. Meghaltak, mert szerettek. — Mirtusz és halotti koszorú. — 31.: A gyilkos naplója. — Ápr. 1.: Két öngyilkosság. (Rendőri hírekhez fűzött nagyon adys eszmefuttatások.) — 24.: A zokogó gyilkos. (Tudósítás egy tárgyalásról.) — Máj. 17.: Egy nagytiszteletű szerkesztő. (Ady debre-

ceni szerkesztőjének, Bartha Mórnak lelkesszé választásáról; nyilván Ady írta.) — Júl. 25.: Az új népvándorlás. Kétszázharminc kiüldözött román zsidó Nagyváradon. — 29.: Vissza a börtönbe. Földönfutó román zsidók. (Vö. júl. 4.: Száz bujdosó család. 196. sz.; — Tovább! ... c., ae. jegyű verse, júl. 28.) — Aug. 30.: Brettli kultúra (Vö. A. E. ugyanilyen című cikkét, 183. sz.) — Szept. 5.: A párisi kudarc. (A világiakállításról.) — 8.: A tisztító hely. Válasz egy váradai klerikális lapnak, amely a 7-i számnak egy azonos című, névtelen, de Adynak tulajdonított cikkével gúnyos vitát kezd. Ha az első cikk Adyénak tekintendő, a másodikat is épp olyan joggal be kellett volna iktatni a kiadványba. (Vö. Aktuális versek. Röv. dal. 85.) — 14.: Élő nemesség. Hangja Adyé.

Ezeknek a feltételezhetően Ady-írásoknak többé-kevésbé biztos azonosítása természetesen részletesebb vizsgálatot kívánna. Felsorolásukkal csak az anyaggyűjtés lehetőségeire utalunk. A kétes vagy névtelen, de Ady-gyanús, valószínűsíthető cikkek azonban csak függeléként, külön csoportban kerülhetnek a gyűjteménybe.

A 183. sz. cikkhez (Hétről-hétre) fűzött jegyzet is megállapítja, hogy 1900. máj. 27.-től kezdve „Ady Endre írja állandóan a lap heti rovatát”. Ezt tudva, nem értjük, miért vannak olyan nagy hézagok a vasárnapi rovat cikkeinek felvételében. Miért maradt ki pl. a júl. 1.-i cikk, amely egyébként is kiabálóan adys (szeretnőnk!). Akad azonban a kihagyottak közt hiteles, jelzett cikk is. Az 1900. márc. 29.-i szám hírei közt a római tuberkulózis-elleni kongresszusról szóló tudósításhoz kapcsolódik a Tüdővész öfelsége c. ae. jegyű kis cikk. Ady-írásokat nemcsak a lap első oldalán és legszembetűnőbb helyein lehet találni, hanem sokszor a legszerényebb, eldugott rovatokban. Így pl. a Hírek élén álló, többnyire névtelen, ún. hírfejek is gyakran jellegzetes Ady-nyomokat mutatnak (pl. jún. 12.: Még egy ünnep; jún. 20.: Világháború). A végső tanulság tehát az, hogy Ady vidéki újságíróskodásának természetét csak a lapoknak minden részletére kiterjedő, a szerkesztési viszonyok összefüggő ismeretét megkívánó, körültekintő figyelemmel lehet a teljesség igényével összegyűjteni.

II. A szövegek közlés módja

Jó néhány ellenőrző próba alapján elismeréssel állapíthatjuk meg, hogy a kötetbe gyűjtött szövegek általában pontosan követik az eredeti cikkek mondatait, nincs bennük kihagyás, értelmi zavar, ugrás. Sőt: a szerkesztők nemcsak szövegszerű, olvasmányos hűségre törekedtek, hanem filológus munkát

is igyekeztek végezni. A nyilvánvalóan hibás vagy az újság szedésében már romlott, eltorzult szöveget helyesbítik, és az ilyen helyet csillaggal jelölve, jegyzetben közlik az eredeti változatot is. A javításokkal általában egyet-értünk. A 106. sz. cikkben azonban esetleg megmaradhatna az eredeti, bár szokatlan *elkényszerített* jelző is (vö. uo. fentebb: *ráoktrojált*). A 213. sz. cikk javított szöveg-részlete, sajnos, így sem sokkal világosabb.

Megemlítünk még néhány nyilvánvaló toll-vagy sajtóhibát, amely a sietős újságírói munkában vagy még inkább a hevenyészett frású kutyanyelvekről hibás olvasatként került be az újság szedésébe, s elkerülte a korrektor figyelmét is: 143. l.: *kegyetlen*, hazafiatlan gondolkodás: helyesen nyilván *kegyetlennel v. kegyetlennel*. 169. l.: „a meggy harambasák s körülöttük a *harcesők* egész serege, a korrupció kétlábú miazmái: a zsoldért esengő stréberek.” A körülírásból világos, hogy *harcesőt* szedtek *koncleső* helyett. 233. l.: „A pesti lapok vezércikkben az erkölcsös vidéket dicsérik, színházrova-tunkban (helyesen: . . . rovatukban) az Osztrigás Micinek csinálnak reklámot.” 235. l.: „Csupa *obstrukciókkal* vagyunk körülvéve, csupa szavak, szubjektív képek, de sehol kézfelfogható valóság.” A mondat kifejtése nyilvánvalóvá teszi, hogy az eredetiben a szedő *obstrukciót* olvasott és szedett (a kor kedvelt politikai szava) *abstrakció* helyett. 259. l.: „Sas Edét is a romantika halála tette ihletett költővé, aki bánatos szívvel tarolja le a romantika *teremtőjét*, az életet, melynek virágai a kedves halott szíve porából nőttek.” A mondat egészének értelme itt világosan a romantika *temetőjét* kívánja az eredetileg sajtóhibás *teremtőjét* helyett. 370. l.: A levelet . . . közöljük azért, hogy magunk ellen . . . bizonyítottunk (bizonyítsunk) vele.

A lapok eredeti szövegével vagy a kötetben közölt hasonmásokkal való egybevetés egy sereg apróbb értelmi zavart, elírást, sajtóhibát tár fel. Ezeket is ki kellett volna küszöbölni. Néhányat megemlítünk: 55. l.: „éneke magasan *felébe* (?*fölebe* v. *fötül*, ill. *felül*) emelkedett az operett-előadások rendes niveauján” (ill. niveaujának). 80. l.: „Írt egy vígjátéknak keresztelt, *korrajz*, babérokra vágyó, irodalomtörténeti darabot.” Helyesen bizonyára: egy vígjátéknak keresztelt *korrajzot*. (A szöveg a korábbi kiadásokban is hibás.)

321. l.: „Ismerem az egyetemi nemzeti párt ifjait . . . egy ünnepélyen láttam őket. *Vezetői*(k) díszmagyarban feszengtek.” 167. l.: „a delikvens úgy vall” mondatban jelezni kellene az eredetiben feleslegesen megismételt *úgy* szócskát (l. hasonmás). A géprevízió hibájából hiányzó betűk és a könnyen felismerhető sajtóhibák helyének felsorolásával nem foglaljuk itt a teret. Vannak azonban

veszedelmesebb sajtóhibák, amelyekről még többé-kevésbé értelmes marad ugyan a mondat, de meghamisítják az író eredeti szövegét. A fentebbi riktó, súlyosan értelemzavaró eseteken kívül ilyen pl.: 151. l.: *hevitének*, e helyett: *hevitnek*, *mindnyájunknál*, e h.: *mindannyiunknál*, 152. l.: *megértent*, e h.: *megértetni*. A 172. sz. cikk bevezető sorában a sajtóhiba elsikkaszt egy szójátékot, amelyre pedig a jegyzet is utal: „székely zabonbán” áll az eredetiben.

Kritikai kiadásnak a hitelét és értékét ilyen látszólag apró hibák is lerontják, a kiadvány filológiai használhatóságát azonban különösen veszélyezteti a szerkesztés „elvi” eljárása az eredeti szövegek helyesírásának megváltoztatása, korszerűsítése tekintetében. Földessy Gyulának a jegyzetekhez írt előszava összegezi röviden a követett elveket, amelyeknek lényege, hogy általában meg-hagyták az újságcikkek eredeti helyesírását, kivéve a *cz*, a kettőzött kétjegyű mássalhangzók (*melylyel*), a különírt vonatkozó névmások (*a ki*) régies írását és az *i~í, u~ú, ü~ű* egykorú jelölésének pontos követését. Mindezeket a mai helyesírási szabályzat szerint írták át. Ezzel nyilván a mai olvasó igényét, a szövegek minél könnyebb, simább olvashatóságát akarták biztosítani. Egy kritikai kiadás azonban elsősorban nem olvasmánnak készül a nagyközönség számára; erre sokkal jobban megfelelnek a különféle válogatott gyűjtemények. Tudományos tanulmányozás vagy feldolgozás céljára — és elsősorban ez a kritikai kiadás rendeltetése — irodalomtörténeti, filológiai és nyelvészeti vagy szótári szempontból egyaránt csak a szerző által hitelesített, kezéből kikerült, eredeti változatok alkalmasak. Kéziratok híján itt úgysis figyelembe kell venni az újság-beli közlés áttételét, a forrás lehetőségét. Tekintettel arra, hogy nagy tömegű idegen anyagból kellett (és kell a következő kötetek számára is) kiválogatni az Ady-cikkeket, s mivel századunk elejéig egységesen rendezett és egyetemesen kötelező helyesírásunk még nem volt (éppen 1901-ben jelent meg az Akadémiának Simonyitól származó, de csak mérsékelt reformokat elfogadó szabályzata, 1903-ban pedig a fentebb felsorolt egyszerűsítéseket megvalósító Simonyi-féle iskolai helyesírás; vö. Kniezsa István: A magyar helyesírás története. 1952. 21—6), figyelembe kell venni, hogy ebben a korban a nagyjában kialakult helyesírást még számtalan egyéni szokás színezte. Az egyéni helyesírás természetesen még fokozottabban érvényesült az írók, újságírók, szerkesztőségek és nyomdák gyakorlatában. A helyesírás ekkor tehát még, akárcsak Kazinczyék korában is, hozzátartozik az író stílusához, annak egyik megkülönböztető jegye, jellegzetessége. Ady nyilván szintén kialakította a maga többé-kevés-

bé egyéni, nyelvjárási nyomokat is tükröző helyesírását, s éppen ez segítheti a kétes vagy névtelen cikkek azonosítását. Az egységesítés és a mai helyesírás szerint való átirás éppen ettől a lehetőségtől fosztja meg a kutatót. Másrészt ez az egyéni helyesírás is alakul, módosul, a szerkesztőség és a nyomda bizonyos egységesítő hatása ellenére is. Az átirás szövegekből nem tudjuk megállapítani az esetleges változásokat, vagy legalábbis a kiadásban jelezni kellene őket, mint ahogy pl. a 317. sz. cikkből (a jegyzetek előszavában tévesen 318. sz.) véletlenül megtudjuk, hogy attól kezdve a Szabadság szedői nem használnak *cz*-t.

Tudjuk, hogy nyomdai szempontból nem lenne könnyű feladat egy betűhű kiadás elkészítése, de a kötetben követett felemás megoldás sem lehetett egyszerű. Néhány ponton korszerűsíteni a szöveget, másutt pedig meghagyni az eredeti írásmódot: nem egységes eljárás, és elkerülhetetlenül következtelenségre vezet, különösen az egybeírás-különírás terén. Erről a pontról nem szól ugyan az előszó, mégis úgy látjuk, hogy önkényesen módosították sok helyütt az eredeti írásmódot. Pl. 167. l.: *boszorkányégetés*, *mestergerenda*; a hasonmás tanúsága szerint Ady mindkét szót kötőjellel írta. De az egységesített vonatkozó névmások egybeírásában sem következetes a kiadvány: a 369. lapon a *ki*, a *hol*, a 162. lapon kétszer is a *ki* olvasható, ugyanabban a mondatban kétszer a *hol*, egyszer *ahol*; s ugyanebben a cikkben a *mi* és *ami* fér meg egymás mellett. A vonatkozó névmással azonos írásmódja ellenére a 98. sz. cikkben a *miatt*, hogy... és a *mint* olvasható. A kettőzés és az ékezetek írásmódja is eléggé ötletszerű.

Ezek az apró következtelenségek felébbresztik az olvasó kételkedését a szövegközlés hűségével szemben. S valóban, a hasonmások is elárulják, hogy a szerkesztők nemcsak az előszóban felsorolt hat pontban módosítottak az eredeti helyesíráson, hanem alkalmasszerűen másutt is. Vessük össze pl. a 130. sz. cikket a közölt hasonmással: 189. l.: *hipnózis*, e helyett: *hypnosis*; *teória*, e h.: *theória*; *bölcsesség*, e h.: *bölcesség* (holott, ha már korszerűsítünk, akkor az utóbbi a mai hivatalos alak); vessző betoldása az utolsó előtti sor s kötőszava elé; 190. l.: *Hentzi*, e h.: *Henczi* (a helytelenül írt tulajdonnevek kijavítása helyes elv, de csillaggal jelezni kellene a módosítást, mert az eredeti írásmód jellemző lehet); *fő alakjával*, e h.: *főalakjával*. Az idegen szavak írásmódja észrevehetőn közeledik a mai helyesíráshoz, ahogy a kötetben előre lapozunk, de ebben is ingadozások vannak (pl. 151. l.: *permanencia* az eredeti *permanencia* helyett, de 161. l.: *romántikus*, 259. l.: *romántika* megmaradt). Nem tudjuk pl. mire vélni, hogy a

kálmínista Ady miért ír egyszer kereszténységet (141. l.), mászor keresztényen-t (327. l.), miért áll a szövegben néhol *rossz* (41., 133.), többnyire pedig *rossz* stb. Az ilyen önkényesség, a nagyon is vitatható „elvszerű” módosítások mellett az átirásban mutatkozó hasonló elvszerűtlenség megengedhetetlen egy kritikai kiadásban, és megbízhatatlanná teszi az egész szövegközlést a tudományos munka számára.

Arra is gondolni kellene, hogy a hazánkban sokszor csak egyetlen példányban megőrzött lapok erős rongálódása vagy pusztulása esetén ez a kiadás tartja majd fenn az Ady-cikkek szövegét a későbbi korokra. Érdemes tehát megvizselni Pais Dezső kívánóságát: „Mi nyelvészek szívesen látnók, hogyha irodalomtörténész társaink az irodalmi műveknek úgy is, mint nyelvemlékeknek tőlük gondozott kiadásaiiban — főképpen az akadémiaiakban helyesírás, közlés szempontból valamennyire számolnának a nyelvtudomány igényeivel. Nem egyszer kiderülne, hogy ezt nem is csak önzetlenül tették, mint-hogy a nyelvészet innen származó eredményei az ő munkálataikhoz szolgálhatnak, alapokul, tasmasztékokul.” (I. OK. IV), 455 és A II. országos nyelvészkongresszus. MNyTK. 83. sz. 155.)

Végül néhány technikai jellegű megjegyzés. A kiadásnak arra kellene törekednie, hogy minél hívebben idézze fel a kötet olvasója előtt a cikkek eredeti közlésformáját, amennyire ezt a nyomtatás lehetőségei megengedik. Tagolásukban is pontosan közlendők, pl. a címek és alcímek. Óvakodjunk a megjegyzés nélküli, önkényes címadástól (178. sz. cikk; 1. hasonmás). Bár többnyire ismétlés volna, meghagynánk a némely cikk (pl. 117., 130. sz.) élen álló eredeti kelteztést. Nem helyesíthető, hogy az eredeti cikkek ritkított neveit és kiemeléseit a kiadás vagy elhagyja (pl. 52. sz.), vagy dőlt szedéssel helyettesíti, holott az előszó azt mondja, hogy „a kiemeléseket az eredeti újságzsövegek szerint szedtük” (514.). A hűség kedvéért még az idézőjelek eredetileg használt típusához is ragaszkodni kellene (190. l.; vö. hasonmás). A zárójeles felkiáltójelet következetesen kellene alkalmazni mindenütt, ahol Adynak egy-egy szokatlan szóalakja vagy írásmódja mehökkenti az olvasót, és a figyelmeztető jelzés nélkül esetleg sajtóhibát szimatol. Ilyen esetek pl. az Ady jellegzetes nyelvjárási *-nönk*, *-nönk* ragos felfételes alakjai és más helyek (pl. 164. l.: *valamintsegesen*; 301. l.: *helyesít*; 310. l.: *hangulatok* = hangulatuk; 313. l.: *imbolygom*; 367. l.: *hajnal feléig*; 368. l.: *legfentebb* = legfeljebb stb.). A betűjegyek pontos közlése éppen az azonosítás szempontjából igen lényeges. A *-d-* jegy pl. néhol csak rövid kötőjelek közt áll (*-d-*), így esetleg nem érezzük a kettőt azonosnak.

A 36. sz. cikk betűjegye *ae.*, holott az eredetiben *a. e.*, külnírva.

Kritikai kiadásban a legapróbb, külsőségesnek látszó részlet is fontos, mert minden pontatlanság téves következtetések forrása lehet.

III. Jegyzetek

„Összes Művek” kritikai kiadásának nélkülözhetetlen, szerves tartozéka a jegyzet-apparátus. Felesleges külön kifejtünk, milyen jelentősége van annak, hogy az író életművének legjobb ismerője, összegyűjtője, aki szinte minden egyes sorát megvizsgálta, ismereteinek birtokában hozzáfűzte a közölt szövegekhez mindazt, ami szükséges a művek létrejöttének megvilágításához, az író életművébe és korába való beillesztéséhez és ezzel együtt minél teljesebb megértéséhez.

Ha a kötetet, mint a fiatalkori s eddig legnagyobb részét feltáratlan Ady-írások teljesnek ígért gyűjteményét tekintjük, némi csaldással és hiányérzessel forgatjuk a mindössze 30 lapot betöltő jegyzeteket. A várt terjedelmes bevezetés helyett, amely részletesen bemutatná Ady pályakezdesének korszakát, Földessy Gyula nem egészen három lapon foglalja össze a legszükségesebb tudnivalókat a jegyzetek szerény előszavában. Ez ugyan főmőrségében is szemléletes tájékoztató, de mégis csak vázlat. Pontos életrajzi adatokkal tagolt részletes áttekintés kívánkoznék a kötet élére, hogy megelevenítse Ady életének és írói pályájának a kötet anyagára terjedő szakaszát és a körülötte forrongó kort. Ha azonban ez a bevezető tanulmány, amely alapvető szempontokat adna Ady prózai írásainak értékeléséhez, valamely okból elmaradt, vagy esetleg a váradi korszakot lezáró kötethez kapcsolódik majd, előjáróban feltétlenül tájékoztatót kellett volna adni a nagyarányúnak induló kiadói vállalkozás programjáról, tervezetéről, az egyes kötetek anyagának csoportosításáról, beosztásáról, megjelenési sorrendjéről. Ennek hiányában csak találgathatjuk a további kötetek számát, tartalmát, terjedelmét. Az olvasó az első kötet végén sötétben marad, nem látja az út folytatását. Az utó-előszó „időrendes” kritikai kiadást említ, a kötet élén pedig ez az alcím áll: Újságcikkek, tanulmányok. E szerint kirekesztődnek a gyűjtemény első részéből a szorosabban irodalmi jellegű cikkek, lírai vagy epikus írások, novellák? Akkor viszont megbomlik a közlés időrendje. Tisztázatlan marad így tehát azoknak a cikkeknek a sorsa, amelyek írói szándékkal és becsvágygyal készültek, s valahol középpütt állnak az ún. újságcikk és a novella között. A zavart növeli, hogy néhány ilyen írás bekerült a kötetbe (2., 3., 4., 9., 10., 11., 14., 18. sz. stb.), egy sereg hasonló azonban ki-

maradt (pl. Árnayak, Szilágy 1897. 12. sz.; Az én tragoediám. Uo. 31. sz.; Kőltemények (próza). Debreczen 1899. 190. sz., Karriér a deszkán. Szabadság 1900. 120. sz., Versek (próza). Uo. 161. sz. stb.). Tekintetbe kell venni, hogy az újságcikkek műfajilag nem különülnek el élesen.

Minthogy a kötet jó része névtelen vagy külnféle, az Ady-bibliográfiákban eddig nem nyilvántartott betűjegyekkel jelzett cikkeket tartalmaz, nagyon érdekelné a kötet használóját az anyag összegyűjtésének módszere, az, hogy az egyes ilyen darabok milyen megfontolások és ismertetőjegyek alapján kerültek be a gyűjteménybe. Ennek a műhelytitoknak, a hiteleség bizonyítékainak módszeres feltárása elejét vehetné sok felesleges ellenőrző nyomozásnak, téves ellenvéleményeknek, és alapot adna az Adyra vonatkozó stílus kutatásnak. A hitelesség kritériumainak ismerete híján az olvasó — hacsak nem mélyed bele a nyomozásba — kénytelen elfogadni a szerkesztők döntését, vagy pedig a maga tudása, néha csak sejtése alapján kialakítani ellenvéleményét.

Maguk a jegyzetek valóban sok hasznos adattal tárlják fel a cikkeknek ma már sokszor érthetetlen egykorú vagy a legszűkebb értelemben vett napi és helyi vonatkozásait. Mégis az az érzésünk, hogy akár életrajzi adatokkal, akár magukból a lapokból vett utalásokkal jobban is rá lehetne világítani az egyes cikkek keletkezésének körülményeire, indítékaira, társadalmi és korhátterére, s akkor elevenebben állna előttünk mondanivalójuk s maga az író is. Vannak természetesen jelentéktelen, napi vonatkozású cikkek, amelyek nem érik meg az ilyen aránytalan és igényes munkát. Hasznos volna azonban a szöveg egyes szavainak, kifejezéseinek sűrűbb magyarázata is. Filológiai szempontból sok helyütt kilehetne még egészíteni a jegyzeteket a rokon témájú vagy azonos tárgyú, egymásra vonatkozó cikkekre és más írásokra, versekre való további, bővebb utalásokkal; így tárulna fel igazán előttünk az Ady-életmű teljes összefüggése, szerves kiépülése.

Hiányzik annak a jelzése is, hogy Adynak sok prózai írása több helyen megjelent. Ezeknek nyilvántartása nemcsak az esetleges változatok összegyűjtésének és egybevetésének szempontjából fontos, hanem főként azért, hogy a kutatás számára rögzíteni lehessen az egyes művek első megjelenését s így nagyjából keletkezésük idejét. Ez a munka szorosan beletartozik az Ady-filológia nehéz és nagyarányú, de egyre halaszthatatlanabb feladatába: a költő művei pontos és teljes kronológiájának elkészítésébe. Amikor Ady életművének anyaga külnféle műfajokba és csoportokba tagolva kerül majd a kritikai kiadás köteteibe, kizsa-

kítva az időrendből, nélkülözhetetlen lesz kronológiai összeállításuk, hiszen a művek az író életéből nőnek ki, szerves egészet alkotnak, egymásba fonódnak, és kölcsönösen magyarázzák egymást.

Ezeknek a kívánalmaknak hasznosságát és szükségességét igazolhatnók az egyes jegyzeteken sorra végigmenve, erre azonban nem szánhatunk újabb oldalakat. Meg kell elégednünk példaként néhány kiegészítéssel és helyesbítéssel.

3. sz.: Élményi alapja az a néhány hét, amelyet Ady betegséggel záruló keserves temesvári díjnokoskodása után 1898. január—februárjában lábadozva Érmindszenten töltött. Vö. Falun (Röv. dal. 43.).

4. sz.: Ady első irodalmi vitájához, ifjúkori nézeteinek megvilágításához jó lett volna bővebben idézni vagy ismertetni Somogyi Endre cikkét, amely egyébként nem a máj. 7-i, hanem az 1-i számban jelent meg, különben Ady nem válaszolhatna rá 8-án (a Szilágy vasárnapoként jelent meg). Ezek a cikkek és a következők (6., 7., 8., 9.) abból a vidám félesztendejéből valók, amelyet Zilahon töltött 1898 tavaszán ügyvédi írnoként.

11. sz.: Az, hogy Ady idézi — név és cím nélkül — Longfellownak a régi óráról szóló híres költeményét (A lábas óra. Ford. Szász Károly), adat olvasmányainak köréhez és a kor irodalmi tudatához. Ma már azonban úgy látszik, szükség van magyarázatra, mert pl. az Olcsó Könyvtár egy kötetének éppen erre a költeményre vonatkozó szerkesztői jegyzete Longfellow-t megteszi „régli angol óramárka”-nak (Tömörkény: A ravasz Kabók. 251. l.).

15. sz.: Igen érdekes Adynak korai megjegyzése a szimbolizmusra vonatkozólag.

19. sz. (és sok debreceni színházi cikk): Szabó Irma a színház naivája, akiért Ady akkor lángolt. Vö. Ady-Múzeum I, 55, a Versek egyes darabjait (Vallomás, Félhomályban, Finita stb.), A Hágár oltára és a Májusi strótfák (Röv. dal. 133.) névsorát.

29. sz.: Ady első írásában Schopenhauer hatására lehetne utalni.

35. sz.: A Debreczen jan. 16-i száma közli Thurynek a darabra vonatkozó nyílt levelét.

37. sz.: Vö. Ady Jégseason c. versét (*Bandi* aláírással), Debr. Főisk. Lapok 1898. dec. 20. A korcsolyázás egyik kedvelt témája s talán akkor még sportja is.

48. sz.: Az ex-lex állapot alatt az ifjúság meg akarta tagadni a katonai szolgálatot.

52. sz.: Vö. DH febr. 4.: Színész és kritikus. (Újságírók — köztük Ady — nyilatkozata R. Serfőzy Zseni esetéről, akinek férje, Rubos Árpád színész, bírálata miatt inzultálta Farkas Mihály hírlapírót. Ady cikke erről az esetről szól, nem a Fenyéri—Lőw párbajról, mint a jegyzet írja.)

81. sz.: Bizonyára meg lehetne állapítani, kiről szól a cikk.

101., 105. sz.: Vö. 147. sz. (és viszont-utalások).

112. sz.: Milyen tánc a „csonkina”?

134. sz.: Erzsébet királyné haláláról szól. Röviden utalni kellene a történetekre.

144. sz.: Vö. Dal a házi békéről. (Röv. dal. 31.)

171., 172. sz.: Vö. A zab. (Röv. dal. 69.)

175. sz.: A Hétről-hétre rovat helyett azért ír Ady A hétről címmel beszámolót, mert az állandó vasárnapi rovat írója, Nagy Endre azon a héten Kassán volt. „Lex Heintze” (helyesen: Lex Heinze): vö. az emített vers: Lex Heinze (Röv. dal. 59.)

178. sz.: A nyilatkozat világosabb hátteret kapna, ha részletesebben ismernék Rádl beszédét, amelynek szövege a Szabadság márc. 27-i számában jelent meg. — Vö. 332. sz.

182. sz.: Vö. Axelrádék (Röv. dal. 73.).

191. sz.: Levél akkor érettségizett öccséhez. Megjelent a Szilágyban is (1900. 27. sz.). Erre vitázó válasz ír Ady volt tanára, Székely Ödön (29. sz.). Mindkét cikk érdekesen világítja meg Ady egyéniségét.

193., 195. sz.: Meg kellene jobban okolni, miért ír Ady egy másik váradi lapba. Talán helyettesít valakit? A 195. számú cikk *b.* betűjegyének a Dyb utolsó betűjével való azonosítása igen kétséges, inkább a Bandi név kezdőbetűje lehet.

194. sz.: Rudolf trónörökös özvegyének házasságáról szól. Nemi tájékoztatás szükséges volna.

198., 199. sz.: A váradi lapok fő témája ekkor a súlyos vizellátási zavar. — 198. sz. Bachó István katonakarmester esetére utalni kellene.

212. sz.: Vö. Adynak Medve Miklóséknak ajánlott verseit.

214. sz.: Nyilván Ady Lajos esetéről szól.

226. sz.: Vö. Bíró Lajos: A fiatal Ady Endre. A Nyugat Ady-száma. 1919., 349. l.

228. sz.: A *palafödő* szónak egykori argóbéli 'aszfaltbetyár' jelentésére vonatkozó feltevés nyilvánvalóan téves, ezért nem is található rá adat a lapokban. Meg lehet azonban találni bennük a szóban forgó esetet, mert a cikk világosan egy palafödő foglalkozású személyre utal. A szeptember közepi pesti újságok sokat írnak Schwab Rezső palafödőnek utcai botrányáról, amely párbajjal és súlyos sebesüléssel végződött. (Vö. pl.: Friss Újság 1900. szept. 15.: Felpofozott gavallér. Stb.) De a Nagyvárad Napló is foglalkozott az esettel. (Vö. szept. 21.: Véres pisztolypárbaj. 1901. jan. 19.: Botrány egy kávéházban.)

220. sz.: Vö. 232., 238., 254. (és viszont).

251. sz.: Megjelent a Szilágyban is (1901. 44. sz., nov. 3.) némi változtatásokkal, A.

reformáció emlékünnepe címmel. (L. II. 218. sz.)

253.: Kernstok Károly festőről egy mondatban meg lehetne emlékezni.

317. sz.: A *c-cz* harcáról tájékoztatni lehetne a mai olvasót.

328. sz.: Vö. 348., 350.; Miss Mary és Miss Klára. (Röv. dal. 49.); Szabadság 1900. jan. 3-i cikke.

343. sz.: Egy váradi hetilapban jelent meg. Keletkezésének- körülményeit meg kellene említeni. Vö. *Bóka László*: Ady Endre élete és művei I. 1955. 166—8.

345. sz.: Vö. Huszárosan. (Röv. dal. 102.)

Néhány helyesbítés, kiegészítés (a jegyzetek sajtóhibáin kívül): 511. és 517. l. A Debreceni Főisk. Lapok címlapján már Ady idejében egyszerű *c*-vel áll a Debrecen szó. 511. l.: A Debrecen *c*. lapnak felelős szerkesztője 1899-ben nem dr. Benedek János, hanem Bartha Mór volt, amint a címlapon is olvasható. Benedek csak 1900 júniusától veszi át a szerkesztést. Túlzás az is, hogy Ady főmunkatársa volt a lapnak (Dr. Király Péter viselte ezt a címet), hacsak úgy nem értjük, hogy a lap összeállításának egész terhe gyakran rá nehezedett. (A Debr. Főisk. Lapok címlapján valóban főmunkatársként áll a neve.)

520. l., 95. sz.: A hágai konferencia 1899 májusától júliusáig ülésezett, tehát nem a múlt századeleji, hanem századvégi béke-mozgalom fontos eseménye volt. (Vö. A béke. Röv. dal. 15.)

523. l., 129. sz.: Hentzi tábornoknak, Buda 1849-i osztrák védőjének nem szobra, hanem emlékoszlopa állt a budavári Szt. György téren. Ezt a nemzeti közóhaj nyomására 1899-ben onnan eltávolították és a kadétkisiskolában helyezték el. Felavatása eredetileg még 1852-ben volt.

511. l., 20. sz.: A *jukker* szónak a *junker* (ném. nemes ifjú v. ált. nemes stb.) szóval való azonosítása igen bizonytalan; valószínűbb a ném. *Jucker* (könnyű, tüzes, kitarító lófajta) szóval való kapcsolata (vö.: *jukker ló, kocsi*; a cikkben is ez áll: „valóságos *jukker* leány, kinek legfőbb kedvtelése a lovaglás”).

A 193. és 195. sz. cikk alatt és a hozzájuk tartozó jegyzetben az *NN* (= Nagyváradi Napló) rövidítés minden magyarázat nélkül áll; hasonlóképpen a megjelenendő II. kötetre utaló 343. sz. jegyzetben is.

A jegyzetek szerkesztésére vonatkozó néhány megjegyzés, javaslat:

Bár némiképp szokatlan és az újabb kritikai kiadások gyakorlatával ellenkezik, a jegyzeteket jobb volna közvetlenül az egyes darabok után közölni. A kötet anyagát ugyanis aligha forgatja valaki folytatólagos olvasmányként, s ha esetleg így volna, akkor is kényelmesebb megszakítani az olvasást,

mint minduntalan hátralapozni és keresgélni a jegyzet után. Sok felesleges ismétlést is el lehetne így kerülni, mert jó néhány jegyzet csak a címet és a megjelenés adatait közli újra. Ez utóbbiakra vonatkozólag kívánatos nemcsak a megjelenés keltének, hanem a lap számának is a feltüntetése, mert némely bibliográfia ezt közli, s a kettőt ilyenkor nehéz egybevetni. Szükséges volna a későbbi megjelenések nyilvántartása is. Szó lehetne még esetleg a cikkek pontos helyének, oldal-számának közléséről is. Mindenesetre hasznos volna azonban esetenként megjelölni, hogy valamely írás milyen rovatban jelent meg, vagy hogy pl. vezércikk-e. Ezek az adatok segítenék meghatározni a cikk jellegét, szerepét. Végül vitathatónak tartjuk az idegen nevek magyaros sorrendű használatát a jegyzetekben; ez ellenkezik az újabb általános szokással.

*

Irodalomtudományunk ezzel a kötettel Ady iránti nagy adósságának törlesztését kezdte meg, de a kiadás egyúttal elénk tárja az Ady-kutatásnak és -filológiának egy sor sürgősen időszzerű feladatát is. Az Ady-művek teljes időrendi jegyzékén kívül folytatni kellene a kiadatlan versek módszeres gyűjtését is, mert az ifjú évek terméséből igen sok lappang még, főként a vidéki lapokban; a Rövid dalok *c*. gyűjtemény korántsem teljes. Az anyaggyűjtéssel kapcsolatban pontosan meg kellene állapítani Ady írói neveinek és betűjegyeinek teljes, pontos jegyzékét. A vitás írások szerzőjének megállapításában segítséget nyújthat Gulyás Pál írói álnév-lexikona.

Ady életének és munkásságának feldolgozásához, teljes feltáráshoz össze kell végre gyűjteni levelezését is; reméljük, hogy az Összes művek kiadásának ez is a programja. Az egyre nehezebbé váló datgyűjtés fórumaként fell kell támasztani a több mint három évtizede félbemaradt Ady-Múzeumot. Talán még pótolni lehetne egy sajnálatos hiányt is: Ady-nak váradi éveiről egy egész sereg baráti és kortársi emlékezésünk van, debreceni pályakezdesének tanúi közül azonban különös módon vagy sajnálatos körülmények folytán senki sem foglalta össze vele kapcsolatos emlékeit. Talán él még közülük valaki, hogy felelevenítse ezeket az éveket. Ady fogadtatásának és irodalomtörténeti szerepének bemutatására meg kellene indítani Endrődinek Petőfiről kiadott művéhez hasonlóan egy „Ady napjai a magyar irodalomban” *c*. gyűjteményt, a róla szóló egykorú, kortársi kritikák, vélemények, nézetek összefoglalására.

Mindezekben a munkákban természetesen

hatalmas, alapvető segítség Ady prózájának kiadása. Megjegyzéseinkkel az volt a célunk, hogy ez a nagy jelentőségű vállalkozás minél tökéletesebb legyen. A problémákra, szempontokra rámutattunk; az anyag közlésének tervezetét tisztázva, a módszert tovább fejlesztve, a hibákat a következő kötetben

helyesbítve, a hiányokat kiegészítve, gondos aprómunkával és körültekintő ellenőrzéssel olyan kiadás születhet meg, amely nemcsak a filológia megkopott becsületét ragyogtatja fel újra, de méltó Adyhoz is.

Kovalovszky Miklós

ZENETUDOMÁNYI TANULMÁNYOK I—IV.

I. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. 1953. — II. Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére. 1954. — III. Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére. 1955. — IV. A magyar zene történetéből. 1955.

Életerős, remek kiadványsorozat áll előttünk, melyet az irodalomtörténészek sem hagyhatnak figyelmen kívül. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes munkája a magyar zene-történetnek ez a monumentális tanulmánygyűjteménye: mindkét szerkesztő neve biztosít arról, hogy komoly, eredményes munkáról van szó.

Természetes, hogy ebben a folyóiratban csak az érintkezési pontokat soroljuk el futtában, ahol a magyar zene és a magyar irodalomtörténet összetalálkoznak. Ez a találkozás annál áthatóbb, minél régebb időre megyünk vissza és minél mélyebb néprétegekbe szállunk alá, de mint látni fogjuk, legnagyobb magyar zeneszerzőink sem választhatók el az irodalomtól, hiszen abból kapják tematikus ihletüket, sőt sokszor abba olvadnak bele.

Ez a legvilágosabb Kodály Zoltán esetében, akinek majdnem az egész opusa a régi magyar költők és a népi költés újra átéléséből ered. A hetvenedik születésnapjára kiadott kötet, ennek a gyönyörű kiadványsorozatnak méltó nyitánya, ezt egyes tanulmányaiban, műveinek bibliográfiájában kellőképpen kidomborítja. Ahogy ő Kecskeméti Vég Mihály keserű és mélységből lendülő verseit, Szkhárosi Horváth András és Balassi Bálint dallama vesztett énekeit, Zrínyi Török Áfiumát, Berzsenyi, Kölcsey, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Balázs Béla, sőt Horatius ódáit és a magyar nép dalait, balladait újra átéli, példa lehetne minden irodalomtörténész és kritikus számára, hogyan kell költőket olvasni és hogyan lehet a magyar néppel együtt érezni. Mint Tóth Aladár kiváló tanulmányában kifejti, Kodály kóruszeneje, sőt zongorafeldolgozásai is állandóan összefüggnek evvel az irodalommal és a zene nyelvén ő maga is költő, mert nemcsak átéli, hanem drámaiasítja szövegét, beleviszi egész lelkét és magyarságát. Szerintünk is Kodály kórusaiból egy olyan magyar esztétika vonalai rajzolódnak ki, melyet minden valamirevaló irodalomtörténésznek meg kell ismernie és magának ki kell elemeznie, hogy az egész közösség lelkületét, szoron-

gását, jajgatását, ujjongását hallja bennük, akár a *Psalmust*, akár Berzsenyi *Forr a világ-ját*, akár a hidasjátékot (Lengyel László) vagy a *Gólya nótát* hallgatja.

Tóth Aladár külön helyet jelöl ki Kodálynak a magyar próza történetében is: stílusát paraszti és egyúttal klasszikus lakonizmus, közmondásszerű tömör világos, de életteljes, zamatos rövid mondatokban való fogalmazás jellemzi. Itt szerintünk Horváth Jánossal találkozik, kinek az irálya ugyanazokból az irodalmi és népi gyökerekből táplálkozik.

A párhuzamosságot magyar szó és Kodály zenéje között Szabolcsi Bence tanulmánya is kellően méltatja (*Kodály Z. Magyar Századai*): „Kodály dallamossága mindenütt... a magyar szó és hangjelítés természetes menetét követi.”

A Kodály-emlékkönyv irodalomtörténészek bevonásával készült s így inkább ebben a kötetben vannak nagy számban olyan értekezések, melyek szaktudományunkat közelebbről érdeklik. Pais Dezső *Árpád- és Anjou-kori mulattatóink* c. tanulmányában a nála megszokott találtkönységgel pozitív adatok alapján következteti ki a középkori magyar udvari jocularok neveiből mesterségük mulattató szerepét (pl. Fintor, Csiper, Hamzó, azaz fintorokat vágó, csipkelődő, hímező-hámozó, vagyis nagyokat, bolondokat mondó). És valóban, ez az egyetlen módszer ahhoz, hogy el ne hagyjuk a való élet területét, ha a régi magyar költészet életéről nem akarunk magunknak hamis képet festeni.

Horváth János *Az elvesztett alkotmány Arany Jánosáról* ír tanulmányt, ahol a nála megszokott mesteri módon elemzi a költemény esztétikai oldalait: a vers műfaját, szatírját, humorát (itt már magát is belejátssza a költő) majd a költői kifejezésben mutatkozó nagyszerű képességeket, a hangfestést, a látást és a nyelvvél üzött művészi játékokat. Egyetemi előadásából kiragadott részletet kapunk itt, s aki olvassa, csak sajnálhatja, hogy Horváth János nem írt Aranyról is olyan monográfiát, mint Petőfiről.

E sorok írója *Végyvári vitézek gúnyverse* címen egy selmecbányai városi jegyző-